

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע

פרשת שלח לך, תשס"ב
מספר 447מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

העבירה הפוליטית והתשובה הפוליטית בישראל

התורה מערכת דן-ממדית היא. הממד האחד הוא 'תיאולוגי', וכולל מערכת אמונות ודעות, טקסים וחייבים דתיים;¹ והממד השני 'פוליטי', והוא כולל מוסדות כלכליים ואתיים, מנגנון משפטי, ומשטר מדיני.² ממד אחרון זה, מתאר ר' יהודה הלוי במילים:³ "אלשריעה אלסיאסיה ואלעקליה".⁴ בלשונו: "התורה הפוליטית והשכלית" (אצל ר"י אבן תבון: "החוקה החברתית והשכלית"). ר' יעקב אבן דנה, שתרגם את הכוזרי לספרדית, הבהיר כי הכוונה לאותן "החקיקות הפוליטיות, שהן הכרחיות לשמירת הרפובליקה".⁵

ר' יהודה הלוי הסביר, שהחוקים אשר במתחם הפוליטי קודמים "לתורה האלקית בטבע ובזמן". ההגיון ברור: בלי תשתית זו "לא תתכן כל הנהגה [פוליטית] בכל חברה מחברות בני אדם" (הכוזרי, שם). ראוייה לתשומת לב מיוחדת העובדה כי לפי שפינוזה, ייחוד בני ישראל נובע דווקא מהמערכת הפוליטית. היהודים "לא נבחרו על ידי א-להים אלא משום ארגונם החברתי והמדיני" (הממד הפוליטי). ממד זה הוא שמעניק יתרון ליהודי על מי שאינו יהודי: "כי היהודי, כשלעצמו, מחוץ לארגונו החברתי והמדיני, אין לו שום עדיפות יתרה מאת הא-להים על שאר בני אדם, ואין כל הבדל בין יהודי לנוכרי".⁶ וכבר הבהיר ר' אליהו בן אמוזג (1823-1900), שהיהדות שונה משאר דתות 'מונותאיסטיות' בזה שיש לה מערכת תיאולוגית-פוליטית. בעוד שהנצרות אימצה לה את הממד התיאולוגי בלבד והתעלמה מכל השייך למתחם הפוליטי ("תן לקיסר מה ששייך לקיסר"); והאסלם קבע את הממד הפוליטי עיקר (אמה אלאסלם, 'האומה המוסלמית' שבראשה העומד הח'אליף שהוא המנהיג הפוליטי, ומקביל לאפיפיור שבנצרות), ליהדות - ורק ליהדות - מערכת תיאולוגית-פוליטית.⁷

לכל אחד מהממדים מנגנון של עבירות וזכויות, ולא הרי זה כהרי זה. הגמול העיקרי של העבירות 'הדתיות' בעולם שלאחר המוות: העברייך 'נכרת' מהעולם הבא, וכנגדו החוזר בתשובה זוכה לחיי העולם הבא (ראו משנה תורה, תשובה פרק ח). ואילו העונש על העבירות הפוליטיות מתבצע בעיקר בעולם הזה, בעקירת עם ישראל מארצו ושעבודו המדיני למשטר זר, דהיינו גלות במוכנה הפוליטי המלא. וכשם שהמגמה בתשובה 'הדתית' היא גאולת הנשמה של הפרט בחיי העולם הבא, כן התשובה מהעבירות הפוליטיות מטרתה גאולת כלל ישראל וזכותם לימות המשיח (מכאן

¹ השוו "מצוות שבין אדם למקום" אצל חז"ל, ו"מצוות שמעיות" אצל חכמי ימי הביניים.

² השוו "מצוות שבין אדם לחברו" אצל חז"ל ו"מצוות שכליות" אצל חכמי ימי הביניים.

³ הכוזרי, ב, מח; המקור הערבי: כתבאב אלרד ואלדליל, עור' ד"צ בנעט, עמ' 69 שו' 3.

⁴ השוו שם עמ' 68 שו' 15, 18.

⁵ Cuzarl, Madrid 1910, p. 416.

⁶ Tractatus Theologico-Politici, III, [50], התרגום שלי, תרגומו של וירשובסקי אינו מדויק.

⁷ מתוך היבט זה מובנת יפה הכותרת של חיבורו המפורסם של שפינוזה, Tractatus Theologico-Politici (מאמר תיאולוגי-פוליטי. ראו מאמרי: "One-Dimensional Jew, Zero-Dimensional Judaism", Annual of

Rabbinic Judaism, II 1999, pp. 31-50.

⁸ שבט יהודה, ע' עזריאל שוחט, VII עמ' כו.

⁹ שם עמ' כו; השוו עמ' לט; או "בדרך הטבע", שם עמ' כו, כח, לט.

ההגיון ש"ימות המשיח" ו"עולם הבא" שתי ספירות שונות הן, ראו משנה תורה, תשובה פרק ט). ברור אפוא, כי לא הרי התשובה של הפרט במתחם "הדתי" כהרי "תשובה של רבים" במתחם הפוליטי, וכן להפך. לעבירות הפוליטיות מכאניקה משל עצמן, ההולכת ומתפתחת בעולם הזה בתחום ההיסטורי.

ר' שלמה אבן וירגה מכנה את השרשרת ההיסטורית שנוצרת כתוצאה מניהול המדיניות המטופשת: "הסיבה הטבעית". בספרו **שבט יהודה** מציע הרב את התיזה כי גלות ישראל אינה 'עונש' על עבירות 'דתיות' שבידינו, במובן של ענישה על-טבעית תיאולוגית. ראייה לדבר "כי ראינו ושמענו עמים רבים שפשעו וחטאו יותר מהם" - במישור הדתי - "ולא נענשו". לדעתו, לא ניתן להבין את המצב הירוד של ישראל רק לאור איזו מערכת תיאולוגית. הצרות שפוקדות ופקדו את ישראל נובעות מתוך מערכת מסובבים וסיבות טבעיות שנעוצות במנהיגות פוליטית מטופשת - מה שהוא מכנה "הסיבה הטבעית". בלשונו: "כי לא על צד העונש נפלו (עם ישראל במשך הגלות) אלא בסיבה הטבעית". ספר שבט יהודה כולו, מראשיתו ועד סופו בא להמחיש תיזה זו: אין לחפש את הסיבה למצוקת ישראל במערכת על-טבעית, אלא באותן החלטות מביכות של מנהיגות מטופשת ומושחתת:

...כי עליהם לשמים (הצלחתם של ישראל) היא סבת נפילתם, כי נתגאו אלו על אלו עד שנפרדו הלבבות מאד.... ומן הגאווה נמשכה ביניהם השנאה, ומן השנאה הפירוד. וכל אחד מהם (במנהיגות הפוליטית) היה אומר כי לו יאתה השררה והמלכות, וכדי להשתרר אלו על אלו שמו ביניהם נכריים. וכאשר ידעו (הנוכרים) מסתוריהם ופרוד לבבם הוסר מעליהם אימתם, ולא חשבוים ובאו עליהם והפילו. ... ומזה נמשכו המחלוקות בין היהודים כפי רוע מזגם.¹⁰

בסיפור השייך לספרות יותר מאשר להיסטוריה מסופר, שאחד משונאי ישראל ייעץ למלך שכאשר יבקש להינקם מהיהודים, "צוה שיכנסו כלם בעיר אחת ואין זר בתוכם, ושישימו ראשים עליהם. ותראה כי לעולם לא יסכימו בהסכמה אחת, ועל זה יהרגו אלו לאלו" (שם עמ' מב). כדי להוכיח זאת, מובאים סדרת אירועים (שם עמ' מא-מה) המראים בעליל שאין אויב יותר ליהודים, מהיהודים עצמם. מעניין, כי לבסוף מבין המלך הנוצרי כי כאשר הגיעה השעה להגלות את ישראל מארצם, "כפי המחייב טבע עונם (=הסבה הטבעית)", החליט ה' להחריב את בית המקדש משום שלא "רצה שישאר המקדש ביד נכרים" (שם עמ' מה).

'גלות' הנו מושג פוליטי. משמעו: כי על-אף העובדה שעם ישראל נעקר מארצו, עדיין זכותו המדינית קיימת, והוא ושוב ישוב לארצו. הסטאטוס של 'גלות' קובע כי היהדות אינה קהילה 'דתית' גרידא. כאן המקום לציין כי היהודים הספרדים לא זיהו עצמם כ"קהילה דתית" אלא כ"עם" (שיש לו גם דת). כך, למשל, היהודים הראשונים שהגיעו ליבשת אמריקה בשנת 1665, ביקשו מקלט בשם "The Jewish nation" - לא כסתם 'קבוצה דתית'. לפי הבחנות אלו ברור מדוע יהודים אלה לא תפסו את רעיון ה"אמנציפציה" ו"אזרחות" במדינה זרה כהישג שראוי להתפאר עליו, אלא כסתם התנכרות במדד המדיני של ישראל: אזרח גרמני או צרפתי אינו בגלות ובזה כבר ויותר על זכותו המדינית בארץ ישראל.¹¹

פרשת השבוע מתארת את העבירה הפוליטית הראשונה בישראל. לא כאן המקום לדון בכל פרטי הפרשיה הזו והשלכותיה לאורך ימי ישראל. אסתפק רק בציון שני מאפיינים שהם עמודי התווך בחשיבה הפוליטית של ישראל.

א. האחריות כולה לכישלון פוליטי מוטלת על המנהיג. אכן, הבקשה לשלוח את המרגלים באה מן העם (דב' א, כב-כג), וה' מאשר בקשה זו. אבל, כמו שפירשו חז"ל: "שלח-לך" - לדעתך" (ראו רש"י), כלומר: על אחריותך! כדאי לשים לב: ה' ציווה לשלוח "איש אחד...למטה אבותיו", אבל לא קבע את מי לשלוח. ושוב חייבים אנו להעיר: בל ימצא ובל יראה בין כל "הנשיאים" האלה אחד מאותם הנשיאים שהקריבו את קורבנם בחנוכת המזבח. יש נימה של אירוניה במה שפירשו חז"ל "כלם אנשים" - "כולם צדיקים" (ראו רש"י על אתר). ברם, בנוסף לזה כלום היו מוכשרים לביצוע משימה זו? ידוע לכל, עד כמה נכשלה משימה זו ומה היו תוצאותיה השליליות על עם ישראל! מתוך כישלון זה מובן יפה הנאמר בראש ספר דברים: "גם-בי התאנף ה' בגללכם לאמר: גם-אתה לא-תבא שם! יהושע בן-נון העמד לפניך, הוא יבא שמה. אתו חזק, כי-הוא ינחלנה את-

¹⁰ שם עמ' מ. על נושא זה ראו ספרי: *In the Shadow of History*, pp.204-207.
¹¹ על רעיון מרכזי זה, ראו מאמרי: "Early Zionist Ideals Among Sephardim in the Nineteenth Century", *Judaism* 25, 1976, 54-64.

ישראל" (דב א, לז-לח; השוו סנהדרין ח, א). כשאול וכדוד בשעתם, סילוקו של המנהיג הקודם ומינוי מנהיג חדש באים זה בעקב זה.

ב. העונש חל גם על הישות הפוליטית - כלל העם - ולא על הפרטים הבודדים בלבד, לשעתם ולדורות. וכבר הבהירו חז"ל, כי "אותו יום תשעה באב היה. אמר הקב"ה: הן בכו בכיה של חנם ואני אקבע להם בכיה לדורות" (סוטה לה, ע"א).

ואכן, השלכה חשובה הנעוצה ברעיון העבירה הפוליטית, היא התשובה הפוליטית. נראה, כי על רעיון זה נקבעו ארבע תעניות, ובראשם תשעה באב - יום שנקבע לבכיה לדורות. ואולי לזה כיוון הרמב"ם שכתב (משנה תורה, תעניות פ"ה ה"א):

יש שם ימים שכל ישראל מתענים מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות לפתוח התשובה. ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם (=הסיבה הטבעית) להם ולנו אותן הצרות. שבזכרון דברים אלו, נשוב להיטיב.

סביר לשער כי אותן עבירות שאפיינו את "אבותינו" אז ואותנו "כמעשינו עתה", הן לאו דווקא במתחם הדתי אלא בעיקר במתחם הפוליטי, במובנו המלא של ממד זה.

פרופ' יוסף פאור
המחלקה לתלמוד